

Lausunto

27.04.2022

VVTDno-2022-347

Asia: VN/9791/2020

Rikosprosessin tehostaminen

1. Lapsiin kohdistuvien rikosten käsittelyn nopeuttaminen

a) Esitutinnan toimittamista sekä syyteharkintaa ja syytteen nostamista kiireellisesti koskevat ehdotukset sekä pääkäsittelyn pitämistä määräajassa koskeva ehdotus asianomistajan ollessa alle 18-vuotias (ETL 3:11, ROL 1:8a ja ROL 5:13)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa esitettyä muutosta. Prosessin nopeuttamiseen on varattava riittävät resurssit.

b) Edunvalvojan määräämistä esitutkinnassa koskeva ehdotus (ETL 4:8)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa esitystä, jonka mukaan todistajana toimivalle lapselle voitaisiin määrätä edunvalvoja.

Tässä yhteydessä yhdenvertaisuusvaltuutettu haluaa nostaa esiin Barnahus-hankkeessa esiin nousseen ongelman kiireellisessä edunvalvojan väliaikaismääräyksessä perheen sisäisessä rikosasiassa. Eri tuomiopiireissä käytännöt edunvalvojan määräämisessä vaihtelevat. Joillain alueilla otetaan yhteyttä lapsen huoltajiin heidän kuulemisekseen edunvalvojan määräämisestä, vaikka kyse olisi perheensisäisestä rikosepäilystä, jossa lapsen virallinen huoltaja on rikoksesta epäillyn asemassa. Näin toimitaan, vaikka kyse olisi väkivalta- tai seksuaalirikosta koskevasta rikosepäilystä. Tilanteita on noussut esiin lapsen ollessa asianomistajan, mutta myös todistajan asemassa.

Huoltajien kuuleminen voi johtaa aiheettomiin viivästyksiin rikoksen selvittämisessä ja lapsen suojelemisessa. Huoltajien kuuleminen vaarantaa erittäin huolestuttavalla tavalla esitutinnan ja rikosprosessin. Rikoksen selvittämisintressi vaarantuu, kun huoltaja pääsee ennen lapsen kuulemista vaikuttamaan lapsen esitutkinnassa antamaan kertomukseen. Huoltajan kuulemisen takia rikosepäilyä ei välttämättä päästä selvittämään, ja sen seurauksena epäonnistutaan lapsen suojelemisessa. Erityisesti väkivalta- ja seksuaalirikoksissa on riskinä, että lapsi joutuu uudelleen näiden tekojen kohteeksi.

Barnahus-hankkeessa on suositeltu, että poliisi voisi määrätä kiireellisessä tilanteessa edunvalvojan sijaisen tehtävään soveltuvan henkilön suostumuksella. Prosessi voisi noudattaa samaa menettelyä kuin poliisin määräämässä väliaikaisessa lähestymiskiellossa. (Lähde: Poliisin lapsirikostutkinnan nykytila 2020 - Barnahus-hankkeen selvitys, 2/2021.) Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää tärkeänä, että lainsäädäntöä muutetaan siten, että väliaikainen edunvalvoja voidaan määrätä ilman vanhempien kuulemistilanteessa, jossa vanhempaa epäillään lapseensa kohdistuneesta rikoksesta.

2. Erityisosaamisen turvaaminen

a) Esitutinnan johdon keskittämistä alle 18-vuotiaita koskevassa esitutkinnassa koskeva ehdotus (ETL 4:7)

Barnahus-hankkeen tulosten ja tämän mietinnön pohjalta yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää ehdotusta tärkeänä. Valtuutettu viittaa perusteluiden osalta mietinnön sivuille 75-76, joilla on esitetty ehdotusta puoltavia näkökulmia.

b) Esitutkintatoimenpiteiden ja tutkinnan johdon keskittämistä erityisen suojelun tarpeessa olevia asianomistajia koskevassa esitutkinnassa koskeva ehdotus (ETL 4:7a)

Ihmiskaupparaportoijana toimiva yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää ehdotusta perusteltuna.

Apulaisoikeuskanslerin joulukuussa 2021 antama ratkaisu sekä keväällä 2022 julkaistu Helsingin yliopiston tutkimus ihmiskaupasta ja sen lähirikoksista tuovat esiin monia ongelmia ihmiskaupan ja sen lähirikosten tutkinnassa, kuten tunnusmerkistön soveltamista koskevassa osaamisessa. Ehdotuksen tarve nousee sekä asianomistajien haavoittuvan aseman ja sen mahdollisesti edellyttämien erityistoimenpiteiden tarpeesta että prosessiosaamisen varmistamisesta.

Monimutkaiset, monipuolista osaamista ja uhrisensitiivistä otetta vaativat rikostyyppit vaativat erikoistunutta osaamista. Mietinnössä on lapsiin kohdistuvien seksuaalirikosten osalta tuotu esiin, että on myös tutkijoiden etu, että tietynlaiset rikokset ohjautuvat perehtyneille tutkijoille (mietinnön s. 76). Samaa voi ajatella esimerkiksi vaikeiden ihmiskaupparikosten osalta – perehtynyt tutkija todennäköisemmin saa käsiteltä asian sujuvammin. Yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää ehdotuksen kannalta olennaisena perusteluita, joita ehdotukselle on esitetty ihmiskaupan vastaisessa toimenpideohjelmassa (mietinnön s. 79).

Yhdenvertaisuusvaltuutettu haluaa kiinnittää huomiota suojeluntarpeen arviointiin, joka ehdotuksessa nousee keskeiseksi kohdaksi. Suojeluntarpeen arviointi tulisi tehdä ennen asianomistajan kuulustelua. Käytännössä valtuutetun saamien tietojen mukaan suojeluntarpeen arviointia ei tehdä valtakunnallisesti tasalaatuisesti. Ehdotuksen toteuttamiseksi tulisi poliisille varmistaa riittävä koulutus suojeluntarpeen arvioinnin tekemiseen rikosuhridirektiivin ja lain tarkoittamalla tavalla.

Tämän muutoksen yhteydessä tulee vahvistaa sitä, että mietinnössä mainittujen rikosnimikkeiden (seksuaalinen väkivalta tai hyväksikäyttö sisältäen parituksen ja seksikaupan kohteen hyväksikäyttörikokset, läheisväkivalta, sukupuoleen perustuva väkivalta, viharikos, ihmiskauppa, järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyvät rikokset ja terrorismirikokset) kohdalla huomioidaan suojeluntarpeen arvioinnin tekeminen heti alkuvaiheessa. Ehdotuksen mukaisesti on perusteltua, ettei suojeluntarpeen arvioinnin tekeminen rajoitu yksin rikosnimikkeisiin, sillä erityisen haavoittuvassa asemassa voi olla myös muiden rikosnimikkeiden uhreja. Prosessin kannalta on merkittävää, että poliisissa on laajasti osaamista ja valmiutta tehdä suojeluntarpeen arvio. Laadukkaan suojeluntarpeen arvion tekemiseen tarvitaan kokemusta ja myös sensitiivistä otetta. Tämä ehdotuksen tehokkaan toteutumisen varmistamiseksi tulee kehittää suojeluntarpeen arvion tekemistä ja ohjata aiheeseen koulutusta.

Myös tämän ehdotuksen osalta on tärkeä varmistaa riittävät resurssit koko poliisien, syyttäjien ja tuomareiden osalta. Koulutukseen tulee panostaa. Lakiehdotukseen sisältyy siirtymäkausi ja koulutuksen tulee olla tältä osin tavoitteellista, jotta erityisen suojelun tarpeessa olevia asianomistajia koskevat esitutkinnat pystytään kohtuullisen ajan kuluttua tosiasiasa keskittämään erikoistuneille tutkinnanjohtajille ja tutkijoille. Lakiehdotuksen kirjausluonnoksen mukaan tutkinnat on "mahdollisuuksien mukaan annettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneille tutkijoille ja tutkinnanjohtajille". Kirjausta "mahdollisuuksien mukaan" ei saa tulkita laajentavasti, vaan keskittämisen tulisi olla pääasiallinen toimintatapa, josta voi poiketa vain erityisessä tilanteessa.

3. Tekniikan hyödyntäminen rikosprosessissa

a) Kuulustelutilaisuuden tallentamista ääni- ja kuvatallenteeseen koskeva ehdotus (ETL 9:3)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa ehdotusta. Ehdotuksen merkitys korostuu etenkin tilanteissa, joissa todistajat haluavat palata kotimaahansa kuulemisen jälkeen. Tallenteen käytön mahdollistaminen pääkäsittelyssä on merkittävää, jos todistajien sijainnista tai yhteystiedoista ei ole maasta poistumisen jälkeen mitään tietoa eikä heitä pystytä siten tavoittelemaan todistajiksi.

b) Kuulustelutilaisuuden tallentamisesta todisteena käyttämistä varten koskevat ehdotukset (ETL 9:4 ja OK 17:24)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa ehdotusta, kuten jo aiemmin (mietinnön s. 50). Ihmiskaupparikosten osalta yhdenvertaisuusvaltuutettu pitää hyödyllisenä laajentaa esitutkintatallenteiden hyödyntämisen sen kaikkiin muotoihin eikä yksin seksuaaliseen hyväksikäyttöön liittyvään ihmiskauppaan. Ihmiskaupparikokset ovat jo haastavia tunnusmerkistön osalta, erilaiset hyväksikäytön muodot voivat mennä päällekkäin ja uhri voi olla haavoittuvassa asemassa hyväksikäytön muodosta riippumatta. Siksi rajaaminen vain tietynlaisiin ihmiskaupparikoksiin olisi tilannetta hankaloittavaa.

4. Esitutkintayhteistyön kehittäminen

a) Tutkintasuunnitelmia koskeva ehdotus (ETL 3:3a)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa ehdotusta.

b) Loppulausuntoa koskeva ehdotus (ETL 10:1)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa ehdotusta.

c) Esitutkintaviranomaisen ja syyttäjän yhteistyövelvollisuutta koskeva ehdotus (ETL 5:3)

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa ehdotusta.

5. Sovittelumahdollisuudesta ilmoittamista koskevat ehdotukset (ETL 4:16 ja 4:18)

.

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa sinänsä ehdotusta, mutta muistuttaa, että lähisuhdeväkivallan sovitteluun on suhtauduttava erittäin pidättyvästi.

6. Ns. putkakuolemia ja poliisin voimankäyttötilanteita koskevat ehdotukset (ETL 2:4 ja 5:1)

.

-

7. Tarve ja edellytykset syyttäjän vaitiolo-oikeudesta säätämiseksi (mietinnön liite 2)

.

-

8. Muut mietinnössä käsitellyt asiat

a) Velvollisuus esitutkinnan toimittamiseen ja selvittämisvelvollisuuden laajuus

-

b) Syyteneuvottelun kehittäminen

-

c) Perusteluvelvollisuus syyttäjän ja esitutkintaviranomaisen sekä tuomioistuimen ratkaisussa

-

d) Rikosasioiden valmistelu käräjäoikeudessa

-

e) Preklusio rikosasioissa

-

f) Adheesioperiaate

Yhdenvertaisuusvaltuutettu kannattaa ehdotusta. Osin tähän liittyen huomioita syrjinnän uhrien asemasta kohdassa 10.

g) Uhidirektiivin täytäntöönpano toisessa jäsenvaltiossa asuvien uhrien oikeuksien osalta

-

9. Ehdotusten vaikutukset, mukaan lukien arvio mahdollisesta tuottavuuden lisääntymisestä sekä vaikutukset ICT-järjestelmiin

.

-

10. Muuta

.

Yhdenvertaisuuslain laillisuusvalvojana toimiva yhdenvertaisuusvaltuutettu haluaa tässä yhteydessä nostaa myös esiin syrjintään liittyvän hyvityksen käsittelyn syrjintärikoksen yhteydessä. Syrjintärikoksen uhrin tulee rikosprosessissa vaatia erikseen ja omalla kuluvastuulla hyvitystä siltä oikeushenkilöltä, jonka toiminnassa syrjintä tapahtunut tai vaihtoehtoisesti saattaa hyvitystä koskeva asia vireille erikseen siviiliprosessissa saadakseen hänelle kuuluvan hyvityksen syrjinnästä. Valtuutettu katsoo, että syyttäjän tulisi voida ajaa syrjintärikosasiaan liittyviä asianomistajan yksityisoikeudellisia vaatimuksia myös muita kuin rikoksessa vastaajan olevaa tahoja vastaan (eli lähinnä sitä oikeushenkilöä vastaan, jonka toiminnassa syrjintä on tapahtunut, kuten yritystä tai viranomaista). Täsmentäminen olisi omiaan vähentämään rikosprosessiin liittyvien liitännäisoikeudenkäyntien tarvetta ja täten tehostaisi oikeuslaitoksen toimintaa myös rikosoikeuden hoidon osalta. Tämä merkitsisi myös huomattavaa parannusta syrjinnän uhrin oikeusturvaan. Erityisesti heikossa asemassa olevien asianomistajien oikeusturva paranisi, kun asianomistajan kulatoriski hyvitysvaatimuksesta siirtyisi valtiolle.

Stenman Kristina
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto

Valovirta Anni
Yhdenvertaisuusvaltuutetun toimisto